

TC MERKEZ BANKASI VAZİYETİ VE ANLAMI

SÜREYYA SERDENGEÇTİ TC MERKEZ BANKASI

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

I. GİRİŞ

II. T.C.MERKEZ BANKASI RESMİ GAZETE VAZİYETİ

-Vaziyetin Önemi

-Vaziyetin Kalemleri ve 31/12/1996 Vaziyeti

III. VAZİYET KALEMLERİNİN HAREKETİ VE KALEMLERİ ETKİLEYEN İŞLEMLER

IV. VAZİYETTEN HAREKETLE OLUŞTURULAN TABLOLAR

-Tabloları Oluşturan Toplulaştırılmış Kalemler

-TCMB'nin Toplulaştırılmış Kalemler Üzerindeki Etkisi

-31/12/1996 Tarihi İtibarı İle

Parasal Büyüklükler (Varlıklar/Yükümlülükler)

Merkez Bankası Parası

Analitik Bilanço

Analitik Bilanço ile TCMB Vaziyeti Arasındaki İlişkiler Tabloları

V. BAZI KALEMLERİN EVRİMİ VE RASYOLARDAKİ GELİŞMELER

(OCAK 1993 - HAZİRAN 1997)

-Analitik Bilanço Yüzde Dağılım Tablosu

-Rasyolar Tablosu

-Grafikler

VI. VAZİYET VE PARA ARZI

KAYNAKÇA

EKLER

[A-Vaziyet'ten hareketle Analitik Bilanço](#)

[B-Vaziyet'ten hareketle Parasal Büyüklükler \(Varlıklar/Yükümlülükler\) Tablosu](#)

[C-Vaziyet'ten hareketle Merkez Bankası Parası Kaynakları ve Kullanımları](#)

SUNUŞ

Bu çalışma, T.C. Merkez Bankası vaziyetinin (bilanço) iyi anlaşılmasının, ekonomiyi izlemek isteyenlere çok yararlı olacağı düşünülerek 1993 yılında başlatılmış, muhtelif seminer, ders gibi toplantılarda sunulmuş ve 1997 yılında elinizdeki halini almıştır.

Bu çalışmada emeği geçen T.C. Merkez Bankası değerli çalışanlarından Nesrin Gögen, İlhan Koçaker, Levent Özyürek ve Mehmet Değerliyurt'a teşekkür ederim.

Hiç şüphesiz çalışmada olabilecek hataların sorumlusu benim.

N. Süreyya SERDENGEÇTİ

Ankara, Temmuz 1997

1999 yılında ikinci basımı yapılmasına karar verilen çalışmada, zaman serisi olarak ifade edilen tablo ve grafikler güncelleştirilmiş, Bilanço ve kalemlerinin anlaşılmasına yönelik olarak hazırlanan Vaziyet ve Vaziyetten üretilen tablolar ise niteliklerinde önemli bir değişme olmadığı için çalışmanın ilk halinde yer aldığı şekilde bırakılmıştır.

I. GİRİŞ

Bu çalışmada Resmi Gazete'de yayımlanan ve böylece kamuoyuna açıklanan TC Merkez Bankası (TCMB) vaziyetinin (Vaziyet) ekonominin izlenmesindeki önemi ve kendisini oluşturan kalemler tek tek ele alınarak açıklanmakta, daha sonra söz konusu kalemlerin hareketi ve onları etkileyen işlemlere değinilmektedir. Çalışmanın daha sonraki kısımlarında, Vaziyetten hareketle oluşturulan Parasal Büyüklükler (Varlıklar/Yükümlülükler), Merkez Bankası Parası'nın Kullanımları/Kaynakları Tabloları ve Analitik Bilanço kısaca anlatılmakta ve bunları oluşturan toplulaştırılmış kalemler ile bu kalemler üzerindeki TCMB etkisinden söz edilmektedir. Son olarak, özellikle Analitik Bilanço'yu oluşturan muhtelif kalemlerin ve sözkonusu kalemlerden bazılarının birbirine oranlarının son bir yıl içindeki gelişmesi tablo olarak, son dört yıl ise çalışmanın ekinde grafiklerle ortaya konmaktadır.

Çalışmanın ekinde Parasal Büyüklükler (Varlıklar / Yükümlülükler), Merkez Bankası Parasının Kullanımları/Kaynakları Tabloları ve Analitik Bilanço, Vaziyet bazında açıklanarak verilmektedir.

II. TC MERKEZ BANKASI RESMİ GAZETE VAZİYETİ

TCMB Vaziyetinin açıklanmasının ekonominin yönetimindeki özellikle de para politikası açısından önemi konusunda daha önce de muhtelif çalışmalar yapılmıştır; bu çalışmalar makale ya da seminer tebliği biçiminde kamuoyuna sunulmuştur. Elinizdeki çalışma için, Kaynaklar Tablosunda da görüleceği üzere, büyük ölçüde sözkonusu çalışmalardan yararlanmış, ancak Vaziyet kalemleri ile Vaziyet'ten hareketle oluşturulan diğer tablolar, bildiğim kadarı ile, ilk defa bu ölçüde açıklanmıştır. Burada amaç elinizdeki çalışmanın bir referans olarak kullanılabilmesini sağlamaktır.

- Vaziyetin Önemi

Bir ekonomide temel olarak üç hedef vardır: Büyüme ve istihdam, ödemeler dengesi, fiyat istikrarı. Para ve maliye politikaları da bu hedeflere ulaşmak için kullanılan temel araçlardır. Para politikalarını uygulamakla yükümlü olan merkez bankaları bu işlevlerini, banka ve banka dışı kesimlere olan yükümlülüklerini değiştirmek yolu ile gerçekleştirmeye çalışırlar. "Merkez bankalarının bilançolarının pasif kalemlerinin toplamı bu yükümlülükleri gösterir. Ve, sonuçta merkez bankaları vaziyetleri uygulanan para politikaları ile mali sistemin karşılıklı etkileşimi sonucunda biçimlenirler" (5).

Para politikası, ekonominin likiditesini, ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda sağlama sorunuyla ilgilidir. Merkez bankaları ekonominin likiditesini sisteme olan yükümlülüklerini değiştirerek, ayarlamaya çalışırlar. Bunu yaparken iç kredilerin miktarını değiştirme ve döviz alım-satımı yapma yoluna giderler. Neticede, merkez bankaları aktiviteleri ile kendi bilançolarını etkilerler (5). Para politikasının etkin olarak yürütülebilmesi için ilk önce merkez bankasının kendi vaziyet büyüklüğünü ve yapısını denetleyebilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, etkin bir parasal denetim içinde, merkez bankalarının ellerinde, serbestçe kullanabilecekleri araçlar olmalıdır. Bunlar faiz ve likidite araçlarıdır.

"Faiz araçlarını şu şekilde ele alabiliriz: merkez bankası, öncelikle kendi aktiflerine uyguladığı faizleri serbestçe kendisi belirleyebilmelidir ve diğer yandan da açık piyasa işlemleri ile kısa vadeli faizleri yönlendirebilmelidir" (5).

"Likidite araçlarına gelince, merkez bankaları Vaziyet aktiflerini serbestçe kontrol edebilmeli ve bunların vade yapısı, kısa sürede tasfiye edilmelerine olanak tanıyacak kadar kısa vadeli olmalıdır" (5).

Bu yönleri ile merkez bankaları vaziyetleri ekonomideki karar alma birimlerinin davranışlarının oluşumunda önemli bir etken olmaktadır. Merkez bankaları vaziyetlerinin arz ettiği bu önem itibarı ile TCMB bünyesinde son yıllarda sürdürülen çalışmalar neticesinde:

-Vaziyet hesapları, üzerinde çözümlene yapılmaya imkan verecek şekilde tanımlanmış (borç ve alacakların sektör bazında ayrılması gibi) ve bütüncülleştirilmesi sağlanmış,

-Vaziyet şeffaflaştırılmış, içinde ne olduğunun anlaşılması zor olan bazı kalemler (Aktifdeki Diğer, kalemi gibi) açıklığa kavuşturulmuş ve asgari ölçülere indirilmiş.

-Ve sonuçta Vaziyet adı altında her hafta Cuma ya da Cumartesi günü Resmi Gazete' de yayımlanmaya başlanmıştır.

- Vaziyet Kalemleri ve [31/12/1996 Vaziyeti](#)

Aşağıda TCMB Vaziyetini oluşturan kalemlerin ayrıntılı tanımları yapılmakta ve 31 Aralık 1996 Vaziyeti Resmi Gazetede yayımlanan biçimi ile sunulmaktadır.

AKTİF

I. ALTIN MEVCUDU : TCMB Altın Mevcudu.

A- Uluslararası Standartta Olan : Tamamı TCMB'ye ait olup bir kısmı kasalarında, bir kısmı yurtdışındaki muhabirler nezdinde muhafaza edilmektedir. (Bankamıza bankalar tarafından munzam karşılık olarak altın yatırılması durumunda yatırılan altınlar yine bu hesapta gösterilmektedir.)

B- Uluslararası Standartta Olmayan : Bir kısmı Hazine'ye ait olup tamamı yurt içinde muhafaza edilmektedir. Hazine'ye ait olan kısım Vaziyet'in pasifinde Hazine'nin Alacakları içinde gösterilmektedir.

II. DÖVİZ BORÇLULARI: Konvertibl ve konvertibl olmayan dövizler karşılığında hariçteki muhabirlerimiz nezdinde açılan yabancı para hesapları ile şubelerimiz kasalarında bulunan yabancı para efektifleri içermektedir.

A- Konvertibl :

a) Efektif deposu

- Şubemiz kasalarındaki konvertibl yabancı para efektif mevcutlarını içermektedir.

b) Muhabir hesaplar

- Faize tabi cari hesapları,

- İhbar müddetlerine veya vadelerine göre çözülebilen faize tabi depo hesapları,

-Yurtdışındaki işçilerin TCMB nezdinde açtırdıkları, Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları ile sigorta prim hesaplarının takip edildiği "işçi hesapları",

-Portföy yönetimi biçiminde yapılan yatırımların takibi amacıyla açılan portföy hesapları (Dresdner),

- Döviz Efektif Piyasaları ve Bankalararası Para Piyasası işlemleri için bankalarca TCMB'ye yabancı para olarak yatırılan teminatlar karşılığında açılan hesaplar,

- Bazı ülkeler ile yapılan ikili bankacılık anlaşmaları gereğince açılan Anlaşma Hesapları,

- Hazine'ce uluslararası kuruluşlardan temin edilen kredilerin izlendiği hesapları,

içermektedir.

B- Konvertibl Olmayan

a) Efektif Deposu : Şube kasalarındaki konvertibl olmayan yabancı para efektif mevcutlarını içermektedir.

b) Muhabir hesaplar : Özel ikili anlaşmalar gereğince konvertibl olmayan dövizler üzerinden açılan hesaplardır (Muhtelif ülkeler ile takas usulü yapılan ticaret). TCMB, ticaret ve ödeme anlaşmaları gereğince muhabir bankalara kredi verebilir. (TCMB kanunu 53. madde, c fıkrası). Bu fıkra gereğince konvertibl kabul edilmeyenlerin değerinde oluşacak değişikliklerden meydana gelen kar ve zarar Hazine'ye aittir.

III- MADENİ PARA : Kasalarımızdaki madeni para mevcudunu gösterir.

IV- DAHİLDEKİ MUHABİRLER :

- Dahili Muhabirlik anlaşması gereğince TL olarak TC Ziraat Bankası nezdinde açılan muhabirlik hesapları (Merkez Bankası şubeleri olmadığı yerde TC Ziraat Bankası TCMB'nin görevini üstlenmektedir) ile,

-Yurtiçindeki bankalar nezdinde yabancı para cinsinden açılan depo hesapları.

V- MENKUL DEĞERLER CÜZDANI :

A- Devlet İç Borçlanma Senetleri

a) Kuponlu

b) Kuponsuz

- 1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunu 52'inci maddesi gereğince bankanın, para arzını ve ekonominin likiditesini düzenlemek amacıyla Açık Piyasa İşlemleri yapmak için kendi nam ve hesabına satın aldığı Devlet İç Borçlanma' Senetleri, kamu idare ve müesseseleri tahvilleri, ödenmiş sermayesi en az TL. 500 milyon olan anonim şirketlerin borsada kayıtlı tahvilleri, ve Sermaye Piyasası Kurulunca ihraç izni verilen borç senetleri, banka mevduat sertifikaları, vadelerine en çok 120 gün kalmış gelir ortaklığı senetleri ve kar-zarar ortaklığı belgeleri,

- Kredi borcuna karşılık TMO'dan alınan kıymetler,

- Repo işlemleri ile Açık Piyasa portföyüne alınan kıymetleri

çermektedir.

B- Diğer

- Bankalar, Türk Ticaret Kanunu'nun 466 ve 467. maddeleri ve Bankalar Kanunu' nun 32. maddesi 1. fıkrası...."Bankalar, Türk Ticaret Kanunu'nun ve anasözleşmelerinin ayrılmasını zorunlu kıldığı yedek akçelerden başka yıllık safi karlarının % 5'ini ödenmiş sermayeleri tutarına ulaşınca kadar "Muhtemel zararlar karşılığı" olarak ayırmak zorundadırlar."... gereğince ayırdıkları kanuni yedek akçelerine tekabül eden meblağı, kanuni karşılık olarak TCMB nezdinde Hazine adına açılacak "kanuni yedek akçeler karşılığı devlet tahvili hesabı" na yatırmak zorundadırlar. Sözkonusu hesap doğal olarak pasifte yer almakla beraber, TCMB'nin kendi hesabına yatırdığı miktar aktifde gözüktür. Bu miktar ödenmiş sermayesi (TL 25 milyar) seviyesine ulaşmış bulunmaktadır.

Vergi Usul Yasası'nın 279. maddesi gereği kıymetler alış bedelleri üzerinden değerlendirilmektedir.

VI- İÇ KREDİLER : 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun ilgili maddeleri gereğince ; kamu ve bankacılık sektörüne verilen kredileri içerir.

A- Kamu Sektörü: Hazine, Kamu İktisadi Teşekkülleri ve İktisadi Devlet Teşekkülleri'ne açılan krediler.

a) Hazine:

i. Hazine'ye Kısa Vadeli Avans : Cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamının, bir önceki mali yıl genel bütçe ödenekleri toplamını aşan tutarının % 6'sını geçmemek üzere Hazine'ye kullanılan avans miktarını, (Bu oran 1998 yılı ve müteakip yıllar için % 3 dür.)

ii. Diğer (Net): Hazinenin çeşitli işlemlerinden doğan borç ve alacaklarının netleştirilmiş tutarını, göstermektedir.

b) Kamu İktisadi Kuruluşlarına Açılan Krediler

i. Ticari

Kamu İktisadi Kuruluşlarından Çaykur'a verilen kredileri göstermektedir.

c) İktisadi Devlet Teşekkülleri

i. Hazine Kefaletini Haiz Bono : T.C. Merkez Bankası Kanunu'nun 45. ve 51. maddeleri gereğince,İktisadi Devlet Teşekkülleri ile iktisadi alanda faaliyet gösteren Katma Bütçeli İdarelerin hammadde ve mahsul alımı ile ilgili, mevsimlik ihtiyaçları için ticari senet karşılığında verilen avanstır. Şu anda yalnızca TMO'ya kullanılmaktadır .

ii. Ticari : Ticari senetler karşılığı Şeker Fabrikalarına verilen avanslardır.

iii. Diğer : Kamu kurum ve kuruluşlarının çeşitli döviz işlemlerinden doğan ve TL'ye dönüştürülmüş olan anapara ve faiz borçlarını göstermektedir.

B-Bankacılık Sektörü : TCMB'ce reeskonta veya avansa kabul edilen senetler karşılığında, bankacılık sektörüne açılan krediler, 1990 yılından önce ticari, sınai, tarım senetleri ve tahvil rehni karşılığında açılan avans kredisi; 1990 yılından sonra reeskont kredisi olarak kullanılmaktadır.

a) Ticari : Ticari senet karşılığı verilen reeskont kredisi.

i. İhracat : Eximbank'a kullanılan özel ihracat reeskont kredileri ile doğrudan ihracatçılara verilen kredidir. Halen ihracatçılara doğrudan kredi kullanılmamaktadır.

ii.. Diğer : Reeskont'a kabul edilen senetler karşılığında bankalara verilen kredilerdir.

b) Tarım : TCMB Kanunu'nun 45. maddesi gereğince TC Ziraat Bankası'nca ibraz edilen senetler karşılığında,

i. Tarım Kredi Kooperatifleri senetleri karşılığında TCMB'nca verilen krediler

ve,

ii. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri senetleri karşılığında verilen krediler

ile,

iii. Diğer : TCMB kanunu 45. ve 46. maddeleri gereğince kısa, orta ve uzun vadeli tarımsal senetler karşılığında verilen avanslar ve diğer reeskont kredilerini içermektedir.

c) Sınai : TCMB Kanunu 46. maddesi gereğince, vadesine en çok 8 yıl kalmış olan orta ve uzun vadeli senetler karşılığında verilen avanslar ve reeskont kredileridir.

d) Tahvil Üzerine Avans : TCMB Kanunu 48. maddesi gereğince, TCMB'nin, "devlet tahvilleri ile borsada kayıtlı diğer sağlam tahvillerin rehni karşılığında" bankalara verdiği avansları göstermektedir. Bankaların kendi ihraç ettikleri tahviller karşılığında avans verilmemektedir.

e) Diğer : TCMB Kanunu 53. maddesi gereğince , altın ve döviz karşılığında verilen avansları içermektedir.

VII- AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ : TCMB'nin Açık Piyasa, Bankalararası Para Piyasası ve Swap işlemlerinden olan alacaklarını göstermektedir.

A- Röpor Borçluları

a) Nakit : TCMB'nin geri alım-satım vaadiyle yaptığı işlemler (swap ve repo işlemleri) nedeniyle ortaya çıkan alacakları göstermektedir. TCMB bu işlemleri yabancı para ve menkul değer üzerinden yapabilmektedir.

i. Döviz : TCMB'nin yabancı para üzerinden yaptığı swap anlaşmalarından kaynaklanan yabancı para veya TL alacaklarını göstermektedir.

ii. Menkul Değer : TCMB'nin menkul değer üzerinden yaptığı repo anlaşmalarından kaynaklanan TL alacaklarını göstermektedir.

b) Menkul : TCMB'nin menkul değer üzerinden yaptığı "reverse repo" işlemi karşısında oluşan menkul kıymet alacağını göstermektedir.

B- Diğer : TCMB'nin Bankalararası Para Piyasası işlemleri sonucu bankalara açtığı kredileri göstermektedir.

VIII- DIŞ KREDİLER : TCMB'nin muhtelif ülkeler merkez bankaları ile imzalamış olduğu bankacılık anlaşmaları gereği kullandığı krediler bu hesapta gösterilmektedir.

IX- İŞTİRAKLER : 1211 sayılı TCMB Kanunu' nun 3. maddesi gereğince, TCMB'nin Bank for International Settlements, Basle'deki 5 milyon altın frank karşılığı İsviçre Franklık hissesi ile SWIFT'teki 935 bin Belçika Franklık hissesini göstermektedir. (1998 yılı itibarı ile 385 bin Belçika Frankı hissemiz bulunmaktadır)

X- GAYRİMENKULLER VE DEMİRBAŞLAR : TCMB'nin sahip olduğu bina, arsa ve demirbaşların maliyet bedelleri ile her yıl yapılan yeniden değerlendirme toplamından, birikmiş amortismanlar düşüldükten sonraki net değerini göstermektedir.

XI- TAKİPTEKİ ALACAKLAR : İflasları 20.11.1985 ve 12.03.1986 tarihinde kesinleşen İşçi Kredi Bankası ve Türkiye Bağcılar Bankası'nın çeşitli hesaplarda görülen borçları ve bu borçların, faaliyetlerinin durdurulduğu tarihe kadar tahakkuk ettirilen faizleri ve bu faizler için TCMB'ce ödenen BSMV ile diğer kanuni takibe alınan alacakları göstermektedir.

İşçi Kredi Bankası ve T.Bağcılar Bankası'nın borçlarının takip edildiği bu hesap için pasif kısmında şüpheli alacaklılarda karşılık ayrılmaktadır.

XII-İTFAYA TABİ HESAPLAR VE AKTİFLEŞTİRİLEN ALACAKLAR :

A- 3836 Sayılı Tahkim Kanunu Uyarınca Aktifleştirilen Alacaklar :

3836 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Borçlarının Tahkimi hakkında Kanun gereğince tahkim edilen TCMB alacağını gösteren kalemdir.

B- 1211 Sayılı Kanun'un 61. Maddesi Gereğince Değerlendirme Farkı: Türk Lirasının yabancı paralar karşısındaki değerinin değişmesine paralel olarak TCMB'nin dış varlık ve yükümlülüklerinin yeniden değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan kur farkları gösterilmektedir.

a) Madde Kapsamına Alınanlar : TCMB Kanunu'nun 61. maddesine göre bu hesaba alınan kur farklarının kullanma veya itfa biçimi, T.C. Başbakanlık ile TCMB arasında belirlenir. Uygulamada, her yıl sonunda Hazine ile TCMB arasında protokol yapılmakta ve o yıl içinde meydana gelen kur farkları 61. madde kapsamına alınmaktadır. 61. madde kapsamına alınan kur farkları daha sonraki yıllarda itfa olunacak kamu kesimi borcu haline dönüşmektedir.

b) Madde Kapsamına Alınmayanlar: TCMB Kanunu 61. maddesi gereğince yıl içinde hareket gösteren bu hesap yıl sonunda Madde Kapsamına Alınanlar hesabına devredilerek; Hazine ile yapılan protokollere istinaden itfa edilmektedir.

XIII- MUVAKKAT BORÇLULAR : Kamu ve Bankacılık sektörünü ilgilendirmeyen TCMB'nin çeşitli işlemler ve ilişkilerinden borçlu duruma gelen kişi ve kuruluşların borçlarının izlendiği TL ve yabancı para cinsinden tutulan hesapları içermektedir.

XIV- DİĞER AKTİFLER : Aktifte başka bir hesaba geçmesi gerektiği halde, herhangi bir nedenle ait olduğu hesaba alınamayan veya ilgili hesaba, ya devre içinde ya da devre başında aktarılması gereken, genellikle TCMB'nin iç işlemleri ile ilgili geçici nitelikteki işlemlerin takip edildiği TL ve yabancı para cinsinden tutulan hesapları içermektedir.

PASİF

I- TEDAVÜLDEKİ BANKNOTLAR : TCMB Kanunu'nun 36. maddesi gereğince, tedavüle çıkarılan banknot miktarını göstermektedir. Emisyon olarak da adlandırılmaktadır.

II- HAZİNE'NİN ALACAKLARI :

A. Altın : TCMB kasalarında Hazine adına muhafaza edilen uluslararası standartta olmayan altınları göstermektedir.

B. Diğer : Bu kalemde :

- Hazine adına tahvil satış hasılatı,

- Tahvil alımları için Hazine'ce tesis edilen provizyon,

-TCMB'nin Hazine'ye ödeyeceği vergiler,

-Diğer Hazine alacakları

gösterilmektedir.

III- DÖVİZ ALACAKLILARI : TCMB'nin borcunu gösteren bu kalem

A- Konvertibl

B- Konvertibl Olmayan

yabancı para karşılığında izlenmektedir.

IV- MEVDUAT :

- Kamu sektörü, bankacılık sektörü ve diğer kuruluşlar adına TCMB nezdinde açılan serbest tevdiat hesapları,

- Bankaların Döviz Efektif Piyasaları ve Bankalararası Para Piyasası işlemleri için yatırımları gereken teminat hesaplarını,

- Çeşitli kanun ve kararnameler gereğince yatırılması zorunlu olan paralar karşılığı açılan hesapları,

TL ve yabancı para cinsinden göstermekte olup, sektörlere göre dağılımı şu şekildedir:

A- Kamu Sektörü

a) Hazine Genel ve Katma Bütçeli İdareler;

b) Kamu İktisadi Kuruluşları,

c) İktisadi Devlet Teşekkülleri,

d) Diğer: Bu diğer kalem içinde, belediyeler, özel idareler bulunmaktadır

B- Bankacılık Sektörü

a) Yurt içindeki bankalar (serbest tevdiat hesapları),

b) Yurt dışındaki bankalar,

c) Mevduat karşılıkları : 1211 Sayılı TCMB Kanunu'nun 40. maddesine göre bankaların TCMB nezdinde topladıkları TL ve döviz mevduatının belli bir oranını tuttukları hesaplar toplamını göstermektedir.

d) Diğer(valörlü işlemler)

C- Muhtelif

a) Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı : Yurt dışında işçi olarak çalışan Türk vatandaşlarının tasarruflarını Türkiye'de değerlendirmelerini sağlamak için açılan özel hesaplardır.

b) Diğer: Bankamız mensupları, elçilik, vakıf, dernek gibi kişi ve kurumların hesapları

D- Uluslararası Kuruluşlar: IMF ve MIGA'nın hesapları

E- Fonlar

a) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

b) Diğer : Çeşitli kararnameler ile açılan fon hesaplarını, içermektedir.

V- AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ : TCMB'nin Açık Piyasa ve Bankalararası Para Piyasası ve Swap işlemlerinden olan borçlarını göstermektedir.

A- Röpor Alacaklıları

a) Nakit : TCMB'nin geri alım-satım vaadiyle yaptığı işlemler (swap, reverse repo işlemleri) nedeniyle ortaya çıkan borçlanı göstermektedir.

i. Döviz : TCMB'nin yabancı para üzerinden yaptığı swap anlaşmalarından kaynaklanan yabancı para ve TL borçlarını göstermektedir.

ii. Menkul Değer : TCMB'nin menkul değer üzerinden yaptığı reverse repo anlaşmalarından kaynaklanan TL borçlarını göstermektedir.

b) Menkul : TCMB'nin menkul değer üzerinden yaptığı repo işlemi karşısında menkul kıymet borcunu göstermektedir.

B- Diğer : TCMB'nin Bankalararası Para Piyasası işlemleri sonucu bankalara olan borçlarını göstermektedir.

VI- DIŞ KREDİLER :

- Kredi anlaşmaları uyarınca ve ticari senet ihracı yolu ile yurt dışı kaynaklardan sağlanan krediler,
- TCMB borcu haline getirilmiŐ döviz borçlarını gösterir

A-Kısa Vadeli (dövize çevrilebilir mevduat, ticari senet ihracı vs.)

B-Orta ve Uzun Vadeli (dövize çevrilebilir mevduat, garantisiz dış borçlar vs.)

VII- İTHALAT AKREDİTİF BEDELLERİ, TEMİNAT VE DEPOZİTOLAR:

İthalat yönetmelikleri gereğince, TCMB'na yatırılan mal bedelleri ve teminatlar ile TCMB'nca satıŐı yapılmıŐ akreditif işlemlerinin TL karşılıklarını içerir.

VIII-ÖDENECEK SENET VE HAVALELER : TCMB'nca TL ve yabancı para üzerinden ödenecek olan havale bedellerini içermektedir.

IX- SERMAYE : 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 5. maddesi uyarınca her biri 100 bin Türk Lira itibari kıymette 250 bin hisseye ayrılmıŐ ve tamamı ödenmiş olan TCMB sermayesini göstermektedir. Hisse senetleri A, B, C, D tertibi senetlerden oluşmaktadır.

A Sınıfı Hisse Senetleri : Her biri 100 hisseliktir. Bu sınıf hisse senetleri münhasıran Hazine'ye ait olup, sermaye'nin yüzde 51'inden aşağıda olamayacağı hükmü TCMB Kanunu'nda yer almaktadır.

B sınıfı Hisse Senetleri : Türkiyede faaliyette bulunan milli bankalara aittir.

C Sınıfı Hisse Senetleri : En çok 15 bin adet olmak üzere, milli bankalar dışında kalan diğer bankalar ile imtiyazlı Őirketlere (Osmanlı Bankası) ait bulunmaktadır.

D Sınıfı Hisse Senetleri : Türk ticaret müesseselerine ve Türk vatandaşlığına haiz gerçek ve tüzel kişilere aittir.

X- İHTİYAT AKÇESİ : 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 59. ve 60. maddeleri ile 3182 Sayılı Bankalar Kanunu'nun 32. maddesi gereğince ayrılmıŐ bulunan ihtiyat akçeleri ile 2791 ve 3094 sayılı Kanunlar gereği oluşturulan yeniden değerleme fonlarından oluşmaktadır.

A- Adi ve Fevkalade : Adi ihtiyat 1211 sayılı TCMB Kanunu 60. maddesi gereği safi karlardan ayrılan % 20'lerden oluşmaktadır. Fevkalade ihtiyat aynı kanun gereği her yılın safi karından % 6'sına isabet eden hissedarlar birinci temettüünün çıkarılmasından sonra kalan miktarın % 10'u oranında ayrılan paralardan oluşmaktadır.

B- Hususi : TCMB Kanunu'nun 59. maddesi gereği, zaman aşımına uğrayan banknotlarla eski ve bozuk banknotların TCMB'nca değiştirilmesi sırasında itibari değerleri ile TCMB'nca ödenen değerleri arasındaki farkın toplamından BSMV düşüldükten sonra kalan tutardır.

C- İlerde Vukuu Muhtemel Zarar Karşılıkları : Bankalar Kanunu 32. madde gereğince bankalar yıllık safi karlarının %5'ini ödenmiş sermayeleri tutarına ulaşınca kadar "Muhtemel Zararlar Karşılığı" olarak ayırarak bu hesapta tutmak zorundadırlar. TCMB 1990 yılı sonunda ödenmiş sermayesi tutarına ulaştığından 1991 yılından bu yana karşılık ayrılmamaktadır.

D- Değer Artış Fonu : 2791 ve 3094 sayılı kanunlar gereği Bilançonun Aktifinde kayıtlı gayrimenkuller (arsa hariç) ile demirbaşların yeniden değerlemeye tabi tutulması nedeni ile meydana gelen değer artış tutarını göstermektedir.

XI- KARŞILIKLAR : 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 59. maddesi gereğince yıllık gayrisafi kardan, ertesi yıllarda bankanın işlemleri dolayısıyla meydana gelebilecek riskleri karşılamak üzere, Banka Meclisi'nce uygun görülecek tutarlarda ayrılan karşılıklar ve yurtiçi işlemleri için ayrılan dahili sigorta fonlarını içermektedir.

XII- İTFAYA TABİ HESAPLAR :

A- 1211 Sayılı TCMB Kanunu 61. madde Gereğince Değerlendirme Farkı

a) Madde Kapsamına Alınanlar

1996 yılı sonu itibariyle bakiye göstermemektedir.

b) Madde Kapsamına Alınmayanlar

Daha önceki yıllarda TCMB'nin aktif ve pasifindeki altın, döviz ve efektiflerin yeniden değerlendirilmesinden meydana gelen aleyhte kur farkı, 1996 yılında döviz mevcutlarındaki artışlar ile bu dövizlerin kurlarındaki artışın, yükümlülükleri oluşturan dövizlerin kurlarındaki artıştan fazla olması sonucu TCMB lehine dönüşmüş ve 11 Mart 1996 tarihindeki Banka Meclisi Kararı gereğince 15 Mart 1996

tarihinden itibaren TCMB Bilançosunun pasifinde izlenmeye başlanmıştır. Hazine ile yapılan protokol çerçevesinde tasfiye edilmiştir.

XIII-MUVAKKAT ALACAKLILAR: Kamu ve bankacılık sektörü dışında, TCMB'nin çeşitli işlem ve ilişkilerinden alacaklı duruma gelen kişi ve kuruluşların alacaklarının izlendiği ve tasfiyelerinin yapıldığı TL ve yabancı para cinsinden tutulan hesaplar.

XIV- DİĞER PASİFLER : Pasifte başka bir hesaba geçmesi gerektiği halde herhangi bir nedenle ait olduğu hesaba alınamayan veya ilgili hesaba ya devre içinde ya da devre başında aktarılması gereken, genellikle TCMB iç işlemleri ile ilgili geçici nitelikte işlemlerin takip edildiği TL ile yabancı para cinsinden tutulan hesapları içermektedir.

III. VAZİYET KALEMLERİNİN HAREKETİ VE KALEMLERİ ETKİLEYEN İŞLEMLER

Tanımlar bu şekilde yapıldıktan sonra Vaziyeti oluşturan kalemlerin ne tür işlemler sonucu nasıl etkilendiklerini görmek, Vaziyet'de meydana gelen değişimleri anlamak açısından oldukça önem taşımaktadır.

-Altın ve Kambiyo İşlemleri

Döviz Karşılığı Altın Alım ve Satımları: Döviz ve efektif karşılığı altın alımlarında, Altın Mevcudunda artış, Döviz Borçluları kaleminde azalış, satımlarda ise bunun tersi olmaktadır. Bu işlemin daha sonra açıklanan dış varlıklar ya da net dış varlıklar üzerinde herhangi bir net etkisi yoktur. Çünkü, altında azalma-dövizde artış, altında artma-dövizde azalış yarattığından; altın ve dövizlerde dış varlıklarımız içinde yer aldıklarından herhangi bir artış veya eksiliş söz konusu olmamaktadır.

Türk Lirası Karşılığı Altın Alım ve Satımları: Türk Lirası karşılığı altın alımlarında; Altın Mevcudunda artış, nakden ödemelerde Tedavüldeki Banknotlar, hesaben ödemelerde ise Mevduat hesaplarında artış, satımlarda ise bunun tersi gerçekleşmektedir.

Türk Lirası Karşılığı Döviz ve Efektif Alımları: Döviz ve efektif alımlarında; Döviz Borçluları kaleminde yer alan Efektif Deposu veya Muhabir Hesapları artış gösterirken, pasifte nakden ödemelerde Tedavüldeki Banknotlar, hesaben ödemelerde ise Mevduat hesapları artış gösterir.

Türk Lirası Karşılığı Döviz ve Efektif Satımları: Döviz ve efektif satımlarında; Döviz Borçluları kaleminde yer alan Efektif Deposu ve Muhabir Hesapları azalırken; pasifte nakden yapılan tahsilatlarda, Tedavüldeki Banknotlar, hesaben yapılan tahsilatlarda ise, Mevduat hesapları azalış göstermektedir.

Döviz ve Efektif Karşılığında Döviz Tevdiat Hesapları Açılması: Bu işlem nedeniyle, aktifte Döviz Borçluları kaleminde yer alan Efektif Deposu veya Muhabir Hesapları, pasifte ise yabancı para üzerinden tutulan Mevduat hesapları aynı miktarda artış göstermektedir.

-Kredi İşlemleri

Hazine'ye, kamu kurum ve kuruluşlarına ve bankalara kredi kullandırıldığında: aktifde İç Krediler içinde yer alan kamu ve bankacılık sektörü kredileri artarken, pasifte nakden ödemelerde Tedavüldeki Banknotlar, hesaben ödemelerde ise Mevduat hesapları artış göstermektedir.

-Röpor İşlemleri

Röpor işlemleri niteliği itibarı ile bir swap işlemidir. Bu işlemle, döviz verildiğinde aktifte Döviz Borçluları kalemi içinde yer alan Muhabir Hesapları; pasifte nakden tahsilatlarda Tedavüldeki Banknotlar, hesaben tahsilatlarda ise Mevduat Hesapları azalış göstermektedir. Bu hareketlerin izlendiği Açık Piyasa İşlemleri başlığı altında ise, aktifde Röpor Borçluları nakit-döviz, pasifte; Röpor Alacaklıları nakit-döviz hesapları artış göstermektedir.

Geri Satım Vaadiyle Devlet İç Borçlanma Senetleri Alımları (Repo): TCMB'nin bankalara fon sağlaması demek olan bu işlem nedeniyle aktifde Menkul Değerler Cüzdanı, pasifte nakden ödemelerde Tedavüldeki Banknotlar, hesaben ödemelerde ise Mevduat hesapları artış gösterir. Ayrıca, aktifde açık piyasa işlemlerinin izlendiği kısımda Röpor Borçluları, nakit-menkul değer; pasifte Röpor Alacaklıları, menkul hesapları artış göstermektedir.

Geri Alım Vaadiyle Devlet İç Borçlanma Senetleri Satımları: Bu işlem nedeniyle aktifde Menkul Değerler Cüzdanı, pasifte nakden tahsilatlarda Tedavüldeki Banknotlar, hesaben tahsilatlarda ise Mevduat hesapları azalış gösterir. Ayrıca, aktifde açık piyasa işlemlerinin izlendiği kısımda aktifde röpor borçluları menkul, pasifte röpor alacaklıları nakit-menkul değer hesapları artış göstermektedir.

Doğrudan DİBS alımlarında (kesin alış) aktifde Menkul Değerler Cüzdanı, pasifte nakden ödemelerde Tedavüldeki Banknotlar, hesaben ödemelerde ise Mevduat hesapları artış gösterir. Doğrudan DİBS satışlarında (kesin satış) ise Menkul Değerler Cüzdanında azalış, nakden tahsilatlarda Tedavüldeki

Banknotlar, hesaben tahsilatlarda ise Mevduat hesapları azalış gösterir. Değerleme hesabına mahsuben Hazinesinin menkul kıymet vermesi durumunda ise yine Menkul Değerler Cüzdanı artış, aktifdeki İtfaya Tabi Hesaplar ve Aktifleştirilmiş Alacaklar hesabı azalış gösterir.

Bankalararası Para Piyasasında TCMB hesabına mevduat kabul edildiğinde (gecelik kredi alındığında); pasifte Açık Piyasa İşlemleri diğer kalemi artış gösterirken, nakden tahsilatlarda Tedavüldeki Banknotlar, hesaben tahsilatlarda ise Mevduat hesabı azalış göstermektedir.

Bankalararası Para Piyasasında TCMB hesabından mevduat verildiğinde (gecelik kredi verildiğinde); bu işlem nedeniyle aktifte Açık Piyasa İşlemleri diğer kalemi, pasifte nakden ödemelerde Tedavüldeki Banknotlar, hesaben ödemelerde ise Mevduat hesapları artış gösterir.

IV. VAZİYETTEN HAREKETLE OLUŞTURULAN TABLOLAR

TCMB Vaziyetini oluşturan kalemlerin neler olduğundan ve ne tür işlemlerden hangi yönde etkilendiklerinden genel olarak bahsedildikten sonra Vaziyetten çıkarılan toplulaştırılmış büyüklüklerden söz etmek gerekir. TCMB Vaziyetinden belli başlı üç tablo üretilmektedir: Parasal Büyüklükler (Varlıklar/Yükümlülükler) Tablosu ([Tablo 2](#)), Merkez Bankası Parası Tablosu ([Tablo 3](#)) ve Analitik Bilanço ([Tablo 4](#)). Vaziyet kalemlerinin daha kolay takip edilmesini amaçlayan bu tablolardan, Parasal Büyüklükler Tablosu; TCMB'nin para politikası uygulamasında hedeflediği büyüklükleri göstermekte, Tabloda bazı kalemler Vaziyetten farklı olarak netleştirilmiş olarak gösterilmektedir. Analitik Bilanço ise toplam kalemler olarak düzenlenmekte ve Bilançonun finansman şekli ile bu finansman ile yaratılan varlıkları göstermektedir. Analitik Bilançonun sağladığı bir diğer kolaylık da bu tablodan diğer tablolara (Parasal Büyüklükler Tablosu, Merkez Bankası Parası Tablosu) kolaylıkla geçilebilmesidir. Merkez Bankası Parası (TL cinsinden ekonomideki tüm birimlere TCMB'nin yükümlülüğü) Tablosu ise Merkez Bankası Parasının kaynaklarının ve kullanımlarının takibinde kullanılmaktadır.

-Tabloları Oluşturan Toplulaştırılmış Kalemler

Tabloları oluşturan büyüklükler birbirlerinden elde edildiği için tanımlar yapılırken Parasal Büyüklükler Tablosu esas alınmış, gerektiğinde diğer tablolardaki büyüklüklerde bu başlık altında sunulmuştur.

Parasal Büyüklükler Tablosunun iki temel bileşeni vardır. Bunlardan birisi Net Dış Varlıklar, diğeri ise Toplam İç Kredilerdir.

Net Dış Varlıklar: Altın, net rezerv, kredi mektuplu döviz tevdiat hesabı, IMF'e olan borcumuz, orta vadeli krediler ve diğ er dış varlıklar/yükümlülüklerden oluşmaktadır. Net Dış Varlıklardaki de ğişme büyük ölçüde zorunlu devirlerden oluşmaktadır. Bu TCMB' nin belirledi ği bir oran karşılığı oluyorsa da büyük ölçüde ekonominin döviz kazancı ile ilgilidir. Dolayısıyla, TCMB'nin dış varlık birikimi doğrudan ülkenin döviz kazancının bir sonucudur(2;5). Mayıs 1998 tarihinde itibaren zorunlu devir uygulamasına ara verilmiş, bu tarihten sonra bu kalemdeki de ğişiklik daha çok TCMB'nin yurtiçi döviz piyasalarında gerçekleştirdi ği işlemler (alım-satım) sonucu olmuştur.

Toplam İç Krediler: Kamu sektörüne (Hazine, Toprak Mahsülleri Ofisi(TMO), İktisadi Devlet Teşekkülleri(İDT)) ve bankacılık sektörüne açılan kredilerden oluşmaktadır. Kamu kesimine açılan kredilerden TMO ve İDT'ye açılan kredilerin amacı, temelde belli bir iktisadi faaliyetin finansmanı iken, Hazine' ye açılan kredilerin amacı, devlet gelirleri ile giderleri arasında ortaya çıkabilen zaman ve mekan farklılıklarından doğan finansman açığı nı karşılamaktır (3).

Toplam İç Krediler Parasal Büyüklükler Tablosu'nda alt başlıklar halinde kullanılan ve kullanılabilir imkan olarak da görülebilmektedir. Kullanılabilir rakamlar Vaziyette görülmemektedir.

Kamu sektörüne verilen nakit krediler, yani De ğerleme Hesabı haricindeki krediler, büyük ölçüde kamunun finansman ihtiyacı sonucu belirlenmiştir. Toplulaştırılmış tabloda Hazine borçları hesabı içinde görülen De ğerleme Hesabı ne Hazine'nin ne de TCMB'nin doğrudan kontrolü altında olmayan bir kalem niteliğindedir. De ğerleme Hesabı TCMB'nin üstlendi ği kur riski yüzünden karşılaştığı kar/zarardır. Bu hesabın kamu sektörüne kredi başlığı altında de ğerlendirilmesi TCMB'nin kamu adına döviz borçlanması durumunda kalmasından dolayıdır. Ve De ğerleme Hesabının Hazine aleyhine büyümesi aynı bilanço büyüklüğü içinde TCMB'nin nakit işlemler yapmasını kısıtlamaktadır. Bankacılık sektörüne açılan krediler üzerinde TCMB'nin görel i olarak bir kontrolü olduğu söylenebilir. Diğ er bir deyimle, TCMB De ğerleme Hesabı izin verdi ği ölçüde ve öncelikle kamuya kredi verdikten sonra, bankalara kredi vermektedir. Ancak, TCMB, kalkınmanın finansmanında uzun yıllar üstlendi ği aktif görev nedeniyle, özel sektöre orta ve uzun vadeli kredi de vermiştir. Kamu sektörü yanında özel sektöre verilen kredilerin de uzun vadeli olması TCMB'nin etkin bir para politikası uygulaması açısından hareket kabiliyetini sınırlamıştır. Ancak, 1989 yılı sonunda'alınan bir karar ile, TCMB' nin bu yolla orta ve uzun vadeli kredi açması uygulamasına son verilerek, bu araç salt para politikasının yürütülebilmesi için kısa vadeli kredi açılmasıyla sınırlandırılmıştır (5;3).

Bankacılık kesimine açılan krediler ise ticari krediler ve sinai krediler ile tarım kredilerini içermektedir. TCMB, reeskonta kabul ettiği senetler karşılığında Bankacılık sistemine kredi açmaktadır.

Net İç Varlıklar: Toplam İç Krediler ile Diğer kalemleri netleştirilerek Net İç Varlıklara ulaşılmaktadır.

Parasal Büyüklükler Tablosu' nun pasifinde yer alan temel bileşenler ise;

Rezerv Para: Emisyon, bankalar zorunlu karşılıkları, bankalar mevduatı, (serbest mevduat, kullanılabilir kredi imkanı), fon hesapları ve banka dışı kesimin mevduatından oluşmaktadır.

Parasal Taban: Rezerv paraya, TCMB'nin açık piyasa işlemlerinden doğan yükümlülüklerinin eklenmesiyle bulunmaktadır.

Merkez Bankası Parası: Parasal Tabana, Hazine ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin TCMB nezdinde açtıkları (serbest mevduat, kullanılabilir kredi imkanı) TL mevduat hesaplarının eklenmesiyle ulaşılmaktadır. Bu büyüklük, TCMB'nin TL cinsinden ekonomideki tüm diğer birimlere olan yükümlülüklerini vermektedir. Merkez Bankası Parası ile ilgili olarak vurgulanması gereken iki nokta söz konusudur: Bunlardan ilki, TCMB' nin dövizle ilişkin işlemlerinden sadece döviz alım ve satımının Merkez Bankası Parası'nı etkilemesidir. Diğeri ise, Merkez Bankası Parasını oluşturan kalemlerin mali sisteme giriş biçimi ve mekanizmaları itibariyle farklılık göstermelerine rağmen, likidite yaratma etkilerinin denk olmasıdır. Bu nedenle, para politikası uygulamalarının likidite üzerindeki etkisinin sağlıklı bir biçimde incelenebilmesi için izlenmesi gereken büyüklük Merkez Bankası Parası'dır. Türkiye' de bu amaçla yaygın bir biçimde kullanılan Emisyon, TCMB'nin likidite yaratma yeteneğinin sadece bir kısmını yansıtmakta, bu nedenle likiditedeki değişmeyi doğru aksettirmemektedir (6;2;3).

Türk Lirası Yükümlülüklerimiz: Merkez Bankası Parasına, döviz olarak takip olunan mevduat (Hazine, İktisadi Devlet Teşekkülleri, Fonlar, Banka Dışı Kesim) ilavesiyle bulunmaktadır.

Toplam İç Yükümlülükler: TL yükümlülüklerine, Bankaların Döviz Mevduatları'nın (Zorunlu Karşılıklar, Serbest İmkanlar, TL Mevduatı Karşılığı Alınan Döviz Mevduatı) eklenmesi ile bulunur.

TCMB' nin Topulaştırılmış Kalemler Üzerindeki Etkisi

Merkez Bankası Vaziyeti'nden hareketle oluşturulan tablolarda yer alan büyüklüklerin tanımı yapıldıktan sonra TCMB'nin kendi Vaziyeti üzerinde ne şekilde hareket edebileceğine bakmak gerekir. [\(Tablo 5\)](#)

TCMB Vaziyetinin pasifinde yer alan kalemler aktifin finansman şeklini gösterir. Aktifinin kalitesi ise parasının değerini belirler. "TCMB'nin aktifindeki en faydalı kalem, Türkiye gibi parası uluslararası piyasalarda rezerv olarak kullanılmayan diğer merkez bankalarının aktifinde olduğu gibi, döviz, yani diğer merkez bankalarının yükümlülükleridir. Çünkü, para politikalarını uygulamak açısından bu aktiflerin alım satımı, özellikle para çekilmek isteniyorsa, rahatsızlık yaratmaz. Aktifdeki ikinci önemli kalem ticari bankalara açılan kredilerdir. Para politikası gereği bu krediler bazı tepkiler gelse de kısılabılır. Bu krediler içinde de özel bankalara açılan kredileri kısmak kamu bankalarına açılan kredileri kısmaktan daha kolaydır. Ve aktifdeki kontrolü en zor kalem ise doğrudan devlete açılan kredilerdir. Para politikası gereği olarak bu kalemi kısmak son derece zordur"(4).

Para politikası uygulamak amacıyla TCMB aktiflerini yani iç varlık büyümesini ve kompozisyonunu kontrol altına almayı amaçlamakta, ancak bu, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı gerçekleşmeyince, finansmanının kontrolüne yönelmektedir: TCMB'nin iki tür finansman kaynağı vardır: döviz finansmanı ve Türk Lirası kaynakları (5).

Döviz Finansmanı: TCMB'nin hem dahilde hem hariçte yerleşiklere döviz borcu vardır. Harice döviz borçları büyük ölçüde Dresdner Bankası hesabı ile devlet ve kamu için gerçekleştirilen borçlanmadan oluşmaktadır. TCMB' nin diğer döviz borçları yurt içinde yerleşiklere olan borçlarıdır. Bunlar kamunun ve bankaların döviz mevduatıdır ve TCMB bu mevduatı döviz olarak ödemek zorundadır (5).

Türk Lirası Kaynakları: Aktif finansmanında diğer kalem Merkez Bankasının TL yükümlülükleridir (Merkez Bankası Parası). Daha öncede belirtildiği üzere, Merkez Bankası Parası, TCMB'nin döviz borçlanması veya döviz borcu vermesi ile etkilenmemektedir. Sadece döviz alım-satımı Merkez Bankası Parası'nı etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle, Merkez Bankası Parası, ya döviz alım-satımından ya da Türk Lirası işlemlerinden oluşmaktadır. Emisyon ise finansmanda önemli bir kaynaktır ama, tek kaynak değildir.

TCMB'deki Bankacılık Kesimi Mevduatı önemli bir finansman kaynağıdır. TCMB bu tür TL yükümlülüklerinin yapısını değiştirerek para politikası uygulamaktadır. Bu amaçla; "Türk lirası finansman yapısını değiştirerek, bankaların kredi açabilmeleri için ellerinde bulundurdukları kaynakların büyüklüklerini veya maliyetini veya ikisini birden etkilemeye çalışmaktadır" (5).

TCMB, para politikasını Vaziyeti aracılığı ile uygulamaya çalışırken çeşitli araçlar kullanmaktadır. İlk olarak, TCMB bankaların ellerindeki kaynakların kullanımını ve maliyetini etkileyebilmektedir. Bunu da zorunlu karşılık ve disonibilite oranlarını ya da tanımlarını değiştirerek yapmaktadır (5,4). TCMB, Vaziyeti'ni büyötmek istediği zaman munzam karşılıkları artırır; bu, bankaların kredi olarak verebilecekleri kaynakları sınırlar ve artırdığı ölçüde de TCMB'nin piyasa içindeki payı artar (mono-banka olma yoluna gider). Zorunlu karşılık düşürüldüğü ölçüde de bankaların kredi imkanlarında artış olur ve TCMB iki kademeli bankacılık yoluna gider. Bugün, zaten pek çok Batı Avrupa ülkesinde zorunlu karşılık oranı ya çok düşüktür ya da sıfırdır. Benzer şekilde TCMB disonibilite oranlarını değiştirerek de piyasaları etkileyebilmektedir. Disonibilite esas itibarı ile likidite demektir. Kavram olarak; merkez bankalarının bankalara disonibilite zorunluluğu getirmesi, bu çerçevede tutulan varlıkların TCMB tarafından, TCMB yükümlülüğüne çevrilmesinin garanti edilmesidir. Yani, merkez bankası bazı enstrümanları disonibil değer olarak kabul ettiğinde, zımnen o enstrümanları "son ödeme mercii" olarak satın alma garantisi vermektedir"(4). Bu enstrüman Türkiye' de, bankaların sağlığından ziyade, Hazine'yi borçlandırma mantığı altında gelişmiştir(4,5). Sonuçta TCMB bu enstrümanlar aracılığı ile bankaların kaynaklarının miktarını değiştirerek piyasada kredi olarak verilebilir büyüklükleri etkileyebilmektedir. TCMB bankaların rezervlerini bir taraftan da para piyasası işlemleri ile etkileyebilmektedir. Bu işlemler ile hem banka rezervlerinin kontrolü sağlanabilmekte hem de piyasadaki kısa vadeli faiz oranlarını etkileme imkanı doğmaktadır. "Para politikasının yönlendirilmesinde, açık piyasa işlemlerinin başlaması, ağırlığı giderek, bankaların kullanımları üzerine konulan kısıtlarla oynamaktan, piyasa mekanizması kuralları içinde farklı alternatif kullanımların getirilerinin değiştirilmesi yoluyla bankaların tercihlerinin etkilenmesi cihetine yönelmiştir" (5).

Son para politikası aracı olarak da reeskont uygulamasından söz etmek gerekir. Bankacılık kesiminin kısa vadeli nakit ihtiyacını karşılamak üzere senet (Türk Parası üzerinden düzenlenmiş poliçe ve bonolar; hazine kefaletine haiz veya son cirantası banka olan senetlerden; vadesine, ticari senetlerde en çok 120 gün, sanayi, madeni, tarım senetleri ve esnaf ve sanatkarların kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere Kanunla görevlendirilen bankaların sundukları senetlerden vadesine en çok 9 ay kalanlar) karşılığı fon sağlama biçimindeki reeskont uygulamasında faizlerin değiştirilmesi yolu ile para politikasına yardımcı olunabilmektedir.

V. BAZI KALEMLERİN EVRİMİ VE RASYOLARDAKİ GELİŞMELER (OCAK 1993 - EYLÜL 1999)

Çalışmanın bu son bölümünde Vaziyet'ten hareketle oluşturulan tablolarda, özellikle Analitik Bilanço'da, daha evvel açıklanan bazı kalemlerin 1993 yılından bu güne kadar gerçekleşen evrimine ve söz konusu kalemlerden hareketle hesaplanan bazı rasyoların yine aynı dönemdeki gelişimine değinilecektir.

Aktif ve Pasif toplamlarının birbirine eşit olması, Aktifde ve Pasifde yeralan tüm kalemlerin toplam içindeki yüzde payının bulunmasını sağlamak ve bu yüzdelerin belli bir zaman dilimi içindeki evrimi Aktif ve Pasif kompozisyonlarındaki değişmeyi göstermektedir ([Tablo 6](#)). Yine bazı yüzdelerin birbirine oranlarının evrimi, sözkonusu değişmeyi daha çarpıcı bir biçimde ortaya koyabilmektedir ([Tablo 7](#)). Tablo 6 ve Tablo 7 deki Vaziyet kalemlerinin Vaziyet toplamına oranlarındaki küçük farklılıklar Analitik Bilanço'da görülen Aktifler toplamına bazı kalemlerde netleştirme yapılarak ulaşılması, dolayısıyla Analitik Bilanço toplamının Vaziyet toplamından daha küçük bir değer alması sonucudur.

Sözkonusu büyüklükler ve rasyolardan bazıları ile ilgili olarak 1993 yılından günümüze kadar olan grafiklere bakıldığında :

- Toplam Vaziyet içinde Dış Varlıklarımızın ([Grafik 1](#)) ve Toplam Dış Yükümlülüklerimizin payında bir artma eğilimi gözlemlenmektedir ([Grafik 2](#)). 1994 Mart ayı sonunda Dış Varlıklarımız en düşük seviyeye inerken, daha da düşmesinin, Dış Yükümlülükleri artırarak engellendiği görülmekte, 1994 krizinden itibaren ise Dış Varlıklar artma trendine girerken, Dış Yükümlülükler istikrarlı bir seyir izlemektedir.

İç Döviz Yükümlülüklerinin incelenen dönem içindeki seyri ise daha oynak olup, büyük ölçüde Hazine'nin sağladığı yurtt dışı kredilere göre değişmektedir ([Grafik 3](#)).

- Kur Riski Oranı'na ($\text{Kur Riski Oranı} = \frac{\text{Dış Varlıklar}}{\text{Toplam Döviz Yükümlülükleri}}$) bakıldığında ise Temmuz 1993 ayından itibaren oldukça belli bir azalma eğilimi mevcuttur ([Grafik 4](#)). Sözkonusu azalma, Mart 1994 sonunda dip noktaya varmakta, daha sonra ise 1995 yılı sonuna kadar az çok istikrarlı bir seyir izlemektedir. Sonrasında ise artan dış varlıklara paralel olarak sürekli bir yükselme eğilimi göstermiştir.

- Dış Varlıklar / Toplam Döviz Finansmanı' na bakıldığında (Toplam Döviz Finansmanı = Toplam Döviz Yükümlülükleri + Döviz İşlemleri'nden oluşmakta, Döviz İşlemleri ise Merkez Bankası Parasından, Nakit İç Kredilerin çıkarılması sonucu bulunmaktadır. Bu işlem sonucunda TCMB' nin dövizle ilgili işlemleri yani Değerleme + Döviz alım-satımları (net) tutarı ortaya çıkmaktadır) belli bir eğilim gözlemek zorlaşmaktadır. Bunun başlıca nedeni, Değerleme Hesabında, Hazine' nin bu hesaptan kaynaklanan borcunu

Devlet İç Borçlanma Senedi olarak ödemesi yüzünden zaman zaman meydana gelen azalışlardır ([Grafik 5](#)). 1995 yılından sonra dış varlıklardaki artışa bağlı olarak tedrici bir yükselme eğilimi mevcuttur.

- Döviz İşlemleri / Merkez Bankası Parası oranına bakıldığında ise (Döviz İşlemleri= Merkez Bankası Parası - Nakit İç Krediler) hem Hazine'nin zaman zaman Değerleme Hesabından kaynaklanan borcunu ödemesi hem de TCMB'nin zaman zaman döviz satarak piyasadan TL çekmeye çalışması sonucunda Merkez Bankası Parası içinde Döviz işlemlerinin payı oynamalar göstermektedir ([Grafik 6](#)).

- İç Varlıklarımızın Aktif İçindeki payı incelenen dönem içinde 1994 krizine doğru artış eğilimi göstermektedir. Esasen 1994 krizinin en önemli nedenlerinden biri T.C. Merkez Bankası'nın İç Kredilerindeki artıştır. Kriz sonrasında, IMF ile program yapılması ve Hazine borçlanmasının yeniden başlaması ile sözkonusu pay azalma sürecine girmiş ve bugün için bu oran, değerleme hesabının da etkisi ile negatif değerlere ulaşmıştır. Bu oranda dönem dönem gözlenen artış/azalış eğilimlerinin çok iyi gözlenmesi gerekir ([Grafik 7](#)).

- Dış Varlık /İç Varlık oranında ([Grafik 8](#)) 1994 krizini takiben artış eğilimi süreklidir.

- Emisyonun kendi evrimi ile ilgili olarak rasyoların gelişimine bakıldığında: Emisyon'un Toplam Pasifler içindeki payının, ekonomide gözlemlenen yüksek büyüme ile birlikte, Ekim 1993 sonuna kadar arttığı, sözkonusu tarihten itibaren bir azalma eğilimine girdiği ve Mart 1994 sonunda düştüğü görülmektedir. Ulusal paradan kaçışı gösteren bu eğilim, Nisan 1994'ten itibaren tersine dönmekle beraber, iki nedenle bazı dönemlerde yeniden azalmaktadır: (1) Para politikasının sıkılaşması, (2) Para politikasının fazla gevşemesi (belli bir gecikme ile) ([Grafik 9](#)); Emisyon'un muhtelif diğer kalemlere oranına bakıldığında ise Emisyon / Merkez Bankası Parası oranının ([Grafik 10](#)), bazı dönemlerde her iki kalemde de artış, bazı dönemlerde ise her iki kalemde de azalma olması nedeni ile belli bir eğilim göstermediği görülmektedir. Ancak bazı dönemlerde ise ekonomide likidite ihtiyacının artışı/azalışı bu oranın incelenmesinden anlaşılabilir. 1998 krizi döneminde bu oran önemli ölçüde artış göstermiştir. Emisyon / İç Varlıklar oranı ise Ağustos 1993 ayından itibaren kesin bir azalma eğilimi içinde olup Mart 1994 sonunda en düşük seviyeye inmekte, daha sonra yükselme trendine girmektedir. Ancak bazı dönemlerdeki hızlı yükseliş eğilimi de ilgi çekicidir ([Grafik 11](#)).

-Merkez Bankası Parası'nın 1994 krizine doğru iniş eğilimine girdiği görülmektedir. Daha sonraları da konjonktürün nisbeten kötüleştiği dönemlerde yine azalış eğilimi vardır ([Grafik 12](#)). Kendisini oluşturan kalemlerden Bankalar Serbest İmkani (Serbest Tevdiat)'nın Merkez Bankası Parası' na oranına bakıldığında ise sözkonusu oranın 1995 yılında açık piyasa işlemlerinin yoğun biçimde kullanılması ile birlikte düşme

eğilimi gösterdiği Kasım 1996 yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir. Sonrasında ise ekonomik gelişmelere göre dalgalı bir seyir izlemektedir. ([Grafik 13](#)); Açık Piyasa İşlemleri'nin Merkez Bankası Parası'na oranına bakıldığında ise 1993 yaz aylarında ekonomideki para talebinin artması ile birlikte düşüş gösterdiği, Eylül-Ekim 1993 aylarında faiz oranlarının baskı altında tutulması nedeniyle düşük seviyesini koruduğu; Aralık 1993 ayında bir lde açık piyasa işlemi yapılabilirdiği için arttığı ancak Ocak 1994'ten itibaren T.C. Merkez Bankası'nın portföyünde DİBS olmaması ve sistemin Türk lirası enstrümanlardan kaçışı nedeniyle süratle azaldığı; daha sonra ekonomideki küçülme ve Hazine'ye borçlanma imkanı sağlamak amacı ile düşük seviyesinin korunduğu görülmektedir. Ağustos 1994'ten itibaren ise ekonomide likidite fazlasının oluşması ve enflasyon beklentilerine ilişkin belirsizlik, açık piyasa enstrümanının yeniden yoğun biçimde kullanılmasına yolaçmış, 1995 yılında ise yüksek büyümeye rağmen Rezerv Para kaleminde özellikle sonbahar aylarına kadar yüksek artış olması yüzünden, açık piyasa işlemlerinin ağırlığı artmıştır 1998 yılı sonlarına doğru yaşanan kriz nedeni ile Merkez Bankasının yoğun bir biçimde açık piyasa işlemleri piyasayı fonlaması ile bu oran incelenen dönem içerisindeki en düşük değerine ulaşmıştır. ([Grafik 14](#)).

Son olarak, T.C. Merkez Bankası'nın yükümlülüklerini incelenen dönem içinde ele alırsak, yukarıda anlatılanların bir özetini buluruz ([Grafik 15](#)).

Tablo 6 ve Tablo 7 de gösterilen diğer kalemlerin ve diğer oranların evrimine değinmeye gerek kalmadan, sadece değinilen kalem ve oranların evriminden bir çok sonuçlar çıkarmak mümkündür.

Bu çalışmanın en başında belirtildiği gibi, önemli olan gelişmeleri önceden görmemizi sağlayacak bilgilere ulaşmak ve bunları yorumlamaktır. Kanımca yukarıdaki örnekler ekonominin parasal kesiminin izlenmesinde yardımcı olacak niteliktedir.

VI – VAZİYET VE PARA ARZI

Para arzı gibi parasal büyüklüklerin nasıl türetildiğini anlamak için Varlıklar / Yükümlülükler Tablosu'nu (tablo 2) basitleştirerek işe başlamak gerekir.

TCMB	
AKTİF	PASİF
I - NET DIŞ VARLIKLARIMIZ	I – REZERV PARA
	1 – Emisyon
	2 – Zorunlu Karşılıklar
II - TOPLAM İÇ KREDİLER	3 – Bankalar Mevduatı
	4 – Fon Hesapları
	5 – Banka Dışı Kesimin Mevd.
III-DİĞER KALEMLER	II – PARASAL TABAN (I + 6)
	6 – Açık Piyasa İşlemleri
	III – MERKEZ BANKASI PARASI (II +7)
	7 – Kamu Mevduatı
	IV –TL YÜKÜMLÜLÜKLERİMİZ (III + 8)
	8 – Döviz Olarak Takip Edilen Mevduat
	V – TOPLAM İÇ YÜKÜMLÜLÜKLER (IV + 9)

Şimdi biraz daha basitleştirme yaparak ;

-Pasifte yer alan (8) Döviz Olarak Takip Edilen Mevduat ve (9) Bankaların Döviz Mevduatları'nı aktifteki Net Dış Varlıklara, işaretlerini değiştirerek, dahil edersek,

-(4) Fon Hesapları, (5) Banka Dışı Kesimin Mevduatı, (6) Açık Piyasa İşlemlerinden Borcumuz ve (7) Kamu Mevduatı'nı, yine işaretlerini değiştirerek, aktifteki Toplam İç Kredilere dahil edersek,

-Aktifdeki Toplam İç Krediler'e ayrıca hemen altında yer alan (III) Diğer Kalemler'i dahil edersek,

Varlıklar / Yükümlülükler Tablosu aşağıdaki şekli alır:

TCMB			
AKTİF	PASİF		
1 – Net Dış Varlıklar	NFAcb	1 – Emisyon	CI
2 – Toplam Net İç Krediler		2 – Zorunlu Karşılıklar	RR
Krediler	NDCg+b	3 – Bankalar Mevduatı	ER
Kamu	NDCg		
Bankalar	DCb		

Bu basitleştirme sonucunda pasif taraf tamamen parasal tabanı (MB) vermekte, doğal olarak Bilanço'nun her iki tarafı birbirine eşit olduğuna göre, aktif tarafda yine parasal tabanı vermektedir.

$$MB = CI + RR + ER = NFAcb + NDCg + b$$

Pasif'e göre parasal taban TCMB'nin (para organlarının) mevduat bankalarına ve banka harici kesime net parasal yükümlülüğüdür.

Parasal Taban kavramını geliştirmek ve para arzına varmak için bankacılık sisteminin bilançosuna da bakmak gerekir. Burada doğrudan basitleştirilmiş bilanço kullanılmaktadır:

BANKALAR			
AKTİF		PASİF	
1- Net Dış Varlıklar	NFAb	1 – Mevduat	D
2 – Kasa	VC	(Özel ve Tüzel Kişilerin	
3 – TCMB'deki		Bankalar Nezdindeki	
Bankalar Mevduatı	ER	Mevduatı)	
Zorunlu Karşılıklar	RR		
4 – Net İç Krediler	NDCp		

Görüldüğü gibi aktif tarafındaki Kasa ve TCMB'deki Bankalar Mevduatı ve Zorunlu Karşılıklar kalemleri Parasal Taban'ın bankacılık sistemi elindeki payını vermektedir.

Her iki bilançoyu bütünleştirerek ele aldığımızda TCMB ve bankalar için konsolide bilançoya ulaşırız:

KONSOLİDE BİLANÇO			
AKTİF		PASİF	
1- Net Dış Varlıklar	NFA	1- Dolaşımdaki Para	CC
NFA = NFAcb + NFAb		CC = CI + VC	
2 – Net İç Krediler	NDC	2 – Mevduat	D
NDC = NDCg + NDCb + NDCp			

Bu aşamada zorunlu karşılıklar (RR) ve Bankalar Mevduatı (ER) hem aktif hemde pasifte yer aldıklarından Konsolide Bilanço'da gösterilmemektedir. Kasa ise işareti değiştirilerek pasif tarafına alınmış ve burada Emisyon'dan çıkarılarak Dolaşımdaki Para elde edilmiştir. Konsolide Bilanço'dan hareketle para arzına iki yoldan varılabilir:

$$\text{Para Arzı } M = NFA + NDC = CC + D$$

Böylece hem aktif hemde pasif taraftan hareketle para arzı bulunmuş olmaktadır.

Yukarıda görülen para arzı (M) içinde yer alan halkın bankalardaki mevduatı (D), vadesiz mevduat olarak alınırsa M1 olarak tanımlanan para arzına ulaşılır:

$$M1 = \text{Dolaşımdaki Para} + \text{Vadesiz Mevduat}$$

Diğer Para Arzı Tanımlarına ise aşağıdaki gibi ulaşılır:

$$M2 = M1 + \text{Vadeli Mevduat} + \text{Mevduat Sertifikası}$$

$$M2Y = M2 + \text{Döviz Tevdiat Hesapları}$$

$$M3A = M2 + \text{Resmi Mevduat}$$

$$M3 = M3A + \text{TCMB'deki Diğer Mevduat}$$

$$M3Y = M3 + \text{Döviz Tevdiat Hesapları}$$

KAYNAKÇA

- (1)- Altınkemer M., Bayazıtöğlü Y., Ersel H., İskenderoğlü L., Ovalıoğlü A., (1990) "Merkez Bankası Bilançosu, Parasal Büyüklükler ve Aralarındaki İlişkiler" TC Merkez Bankası Yayını, Ankara
- (2)- Ersel H., Öztürk E., (1992) "Para Politikası Uygulamaları ve Para Miktarı", İşletme ve Finans Dergisi, Sayı 78, Eylül 1992, Ankara.
- (3)- TC Merkez Bankası, (1990) Merkez Bankası Parası Raporu, Ankara.
- (4)- Saracoğlü R., (1991) "Merkez Bankası'nın Finansal Sistemle İlişkileri ve Reformlar", Merkez Bankası Bilançolarının İrdelenmesi, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı, Ocak 1993, İstanbul
- (5)- İskenderoğlü L., (1991) "Para Politikası Açısından T.C. Merkez Bankası Bilançosu", Merkez Bankası Bilançolarının İrdelenmesi, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı, Ocak 1993, İstanbul
- (6)- Ovalıoğlü A., (1991) "T.C. Merkez Bankası Bilançosunun Analizi; Bilanço Kalemleri ve Bunları Etkileyen İşlemler", Merkez Bankası Bilançolarının İrdelenmesi, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı, Ocak 1993, İstanbul.